

Een herinnering aan de hemel *Over de woordenloze oproep van klassieke muziek*

MUZIEK EN FILOSOFIE
tekst: Myrthe Meester

Er was eens een jongen die alle klassieke muziek voor me op een compact MP3-apparaatje zette. Niet alle natuurlijk, maar wel een indrukwekkende lijst van componisten, beginnend bij Abel, Agazzari, Alard, Albéniz, Albinoni en Allegri, en eindigend bij Wieniawski, Williams, Wolf en Zemlinsky. Vanaf dat moment had ik, een volkomen leek op klassieke muziekgebied, de grootste schoonheid van eeuwen en eeuwen binnen handbereik, wat ik zo opwindend vond dat ik er de eerste nachten nauwelijks van kon slapen. Om niet in het woud van onbekende componisten te verdwalen, besloot ik bij Bach te beginnen, de bovenste naam waarvan ik weleens had gehoord en van wie ik alleen al uit 1446 opnames bleek te kunnen kiezen.

‘Probeer eens de *Mattheüspassie*,’ suggereerde een vriendin die zelf zo nu en dan in een concertzaal kwam. Dat was een uitstekend advies, en in die periode ontstond mijn gewoonte om me tussen de colleges met een paar aria’s en koralen in de Domkerk terug te trekken, te midden van eeuwenoude gewelven, gekleurd glas-in-lood en restanten van middeleeuwse fresco’s. Aan verwonderde medestudenten en ook aan mezelf verklaarde ik die neiging als een praktische manier om even te ontspannen en mijn hoofd leeg te maken. In werkelijkheid, zo ontdekte ik echter na verloop van tijd, betekenden de muzikale onderbrekingen meer voor me dan de colleges, maakten ze mijn horizon weidser en de wereld betekenisvoller dan alle filosofische teksten die ik tot dan toe had gelezen. Maar hoe kon dat eigenlijk?

De esthetische beoordeling

Het was in die tijd dat ik ook het Concertgebouw begon te bezoeken. Daar bevreedde het me echter dat veel muzikliefhebbers na afloop van een uitvoering onmiddellijk een kundige beoordeling paraat hadden: van de slagtechniek van de dirigent, het tempo en de dynamiek van de muziek, in hoeverre de uitvoering eigentijds en gewaagd was, of juist trouw aan de bedoeling van de componist. Vermoedelijk kwam het door mijn eigen gebrek aan technische kennis van muziek, maar in mij kwamen geen oordelen of zelfs maar woorden op tijdens of vlak na het luisteren. Liever praatte ik na een concert over de zin van het leven dan over de genialiteit van de componist of de plus- en minpunten van de muzikale interpretatie.

Het esthetisch oordeel impliceert een gedistantieerde waarneming vanuit een artistiek-esthetisch begripkader, terwijl het gaat om het wezensmoment van het spel zelf: de directheid en onmiddellijkheid van het ‘absolute ogenblik’. Men wordt deel van een opgeroepen werkelijkheid, die niet een ‘tegenover’ blijft, terwijl het esthetisch oordeel (en het applaus) wel een ‘tegenover’ veronderstelt.¹

Deze woorden van Oane Reitsma, een hedendaagse muziekwetenschapper die de klassieke muziekuitvoering met een religieus ritueel vergelijkt, onderbouwen de vervreemding die ik ervaar als mensen muziek op een heel technische, afstandelijke manier benaderen. Reitsma bekritiseert vooral het formalisme, een esthetische theorie die muziek reduceert tot een geheel van ‘klinkend bewegende vormen’. Spreken over de betekenis

of inhoud van een compositie zou vanuit dit perspectief niet zinvol zijn; de enige manier om muziek recht te doen is je te houden aan de ‘feiten’, de concreet gespeelde noten dus, en onze eigen, zweverige projecties los te laten. Het is volgens de formalistische school uitgesloten dat muziek bepaalde waarheden of emoties uit zou drukken.

Het was daarom een opluchting voor me om te ontdekken dat de geniale pianist Glenn Gould (1932 – 1982) muziek evenmin als een puur esthetisch fenomeen beschouwt. Nee, in een interview benadrukt hij juist hoezeer hij zijn best doet om ten aanzien van de muziek van anderen ‘slechts morele oordelen te vellen, en geen esthetische’. Iets waarin hij overigens niet geheel slaagt – ‘want dat zou getuigen van een niveau van spirituele perfectie dat ik nog niet heb bereikt.’² Toen Gould eens een bijzonder indrukwekkende uitvoering van Sibelius’ *Vijfde symfonie* bijwoonde, had hij ‘geen idee of het wel of geen ‘goede’ vertolking was. Mijn esthetische oordelen had ik simpelweg in de ijskast gezet – waar ik ze graag

zou houden, voor zover het tenminste de werken van anderen betreft. Maar om zuiver praktische redenen is het misschien noodzakelijk dat ik andere criteria ten aanzien van mezelf hanteer.’

Volgens Gould is de technisch-esthetische benadering van muziek dus iets functioneels, slechts relevant voor zover het musici in staat stelt hun uitvoeringstechniek te verbeteren. Als luisteraar heb je een andere taak: ‘Uiteindelijk gaat het in de concertzaal om het ervaren van de essentie van de realiteit die in de muziek zintuiglijk wordt onthuld,’ aldus Reitsma. ‘Als de concertbezoeker terugkeert in de alledaagse realiteit, kan de ervaring van de muziek

niet betekenisloos achterblijven in de concertzaal. Zij moet mee de alledaagse werkelijkheid in, waar ze ook uit voortkomt.’ Vanwege eenzelfde geloof in de onschatbare waarde van muziek voor het leven verdedigde Gould tegenover critici het belang van muziekopnames, die door luisteraars in opperste concentratie en op ieder gewenst moment kunnen worden afgespeeld.

De harmonie der sferen

In moderne muziektheorieën vind ik echter geen bevredigend antwoord op de vraag waarom muziek zoveel impact op mijn leven heeft. Het formalisme doet niet eens een poging om zo’n antwoord te vinden, maar ook met neurologische verklaringen kan ik weinig beginnen.

Zo zou bijvoorbeeld het beluisteren en vooral het zelf maken van muziek het ‘corpus callosum’, de verbindingsbalk tussen beide hersenhelften, vergroten, waardoor die hersenhelften beter met elkaar gaan communiceren. Als gevolg zou de muzikale mens empathischer zijn, suggereert neuroloog Erik Scherder. De existentiële dimensie van muziek komt echter in dit abstracte verhaal over hersenen niet aan bod.

Enthousiaster word ik van muziektheorieën uit de oudheid en de middeleeuwen, waarin poëzie en de taal van de wetenschap hand in hand gaan. Eeuwenlang geloofde men in Europa in ‘de harmonie der sferen’, een opvatting afkomstig van Pythagoras (570 – 500 v. C.). Deze beroemde wiskundige en filosoof ontdekte dat de harmonische intervallen (octaaf, kwart en kwint) te herleiden zijn tot bepaalde wiskundige verhoudingen, zoals ook de posities en bewegingen van de hemellichamen op wiskundige verhoudingen gebaseerd zouden zijn. Muziek is wiskunde, concludeerde Pythagoras, en wiskunde is muziek. De wiskundige ordening in de kosmos zou daarom muzikaal van aard zijn. En aangezien de menselijke ziel in de oudheid als een microkosmos werd beschouwd, een weerspiege-

Myrtne Vleester

ling van de verhoudingen in de macrokosmos, zou ook het innerlijk leven van de mens een muzikaal karakter hebben.

Tevens werd de invloed van muziek op het menselijk gemoed door deze theorie verklaard. Muzikale klanken zouden immers resoneren met de 'snaren' in een mensenziel, en de verhoudingen in die ziel direct beïnvloeden. Harmonieuze muziek zou de innerlijke harmonie versterken, terwijl dissonanten een mens juist uit balans zouden brengen. Muziek werd daarom als een medicijn gezien, in staat om iemands vitaliteit en draagkracht te bevorderen. Bovendien zou muziek een mens rechtvaardiger kunnen maken. Rechtvaardigheid werd namelijk opgevat als een kwestie van 'de juiste ordening'. Zo vervult in de rechtvaardige samenleving volgens Plato iedere mens precies die taak die hem – op basis van zijn talenten en vaardigheden – toekomt, zoals in een rechtvaardige ziel de afzonderlijke zielsdelen – het kennen, streven en begeren – onderling volmaakt op elkaar afgestemd zijn. Ook de indrukwekkende harmonie in de kosmos werd 'rechtvaardig' genoemd. Het was op die hemelse harmonie dat de menselijke ziel zich – aangemoedigd door aardse vormen van muziek – moest oriënteren.

Een woordenloze oproep

Dit archaische wereldbeeld spreekt mij aan in zoverre ik haar niet letterlijk opvat, maar als een vorm van poëzie. 'Een mens zucht en steunt opvallend vaak bij het horen van bepaalde melodieën, omdat hij zich in zijn ziel de kwaliteit van de

hemelse harmonie herinnert,'³ zo schrijft de dertiende-eeuwse componist Hildegard von Bingen. Noemen ook wij eenentwintigste-eeuwers een muziekstuk dat veel indruk op ons maakt niet 'hemels'? Zelf had ik, met mijn mp3-apparaatje in de Domkerk, inderdaad de indruk dat ik geconfronteerd werd met een schoonheid die mijn bevattingvermogen te boven ging. Maar tegelijk was er binnenin mij iets dat met die schoonheid resoneerde en erdoor beïnvloed werd.

Du mußt dein Leben ändern, aldus formuleerde de twintigste-eeuwse dichter Rainer Maria Rilke het gebod dat hij voelde uitgaan van een volmaakt geproportioneerd Apollo-standbeeld. 'Naar de schoonheid van muziek wil ik mijn leven modelleren,' noteerde ikzelf eens in mijn dagboek. Hoe dat moet, blijft natuurlijk altijd een kwestie van zoeken en tasten. Maar wij mensen kunnen – in de woorden van Plato – worden als 'kunstenaars die werken naar goddelijk model'. Daarbij laten we 'onze blikken herhaaldelijk in twee richtingen gaan: enerzijds naar wat in absolute zin schoon is, en anderzijds naar de kopie ervan die we zouden willen verwezenlijken.'⁴ Een muzikale ervaring is dan niet alleen een vorm van ontspanning, vermaak of een manier om de wereld van alledag even te ontvluchten. Bovenal kan muziek een bron van inspiratie zijn, een woordenloze oproep om het eigen leven aan de muzikale harmonie te laten beantwoorden.

1 Oane Reitsema, 'Het werkelijkheidskarakter als religieuze dimensie van muziek', 2014.

2 Glenn Gould, 'Glenn Gould interviews Glenn Gould about Glenn Gould', 1974. (Mijn vertaling)

3 Hildegard von Bingen, 'To the Prelates of Mainz', 12e eeuw. (Mijn vertaling)

4 Plato, 'De staat', boek VI, 500-501.

Vuurwerk en intimiteit

In seizoen 18/19:
Angela Hewitt
David Kadouch
Jean-Efflam Bavouzet
Nikolai Lugansky
Elisabeth Leonskaja
Marc-André Hamelin
Piotr Anderszewski
Alexandre Kantorow

Piano

Muziekgebouw

Bestel tot 1 oktober
met vroegboekkorting
muziekgebouw.nl/piano